

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

Tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistik tizimlar orqali yangi jinoyat turlarini oldini olish.

Katta Leytenant Sobirov Hindol Sodiqijon o'g'li.

Namangan viloyati To'raqo'rg'on tuman IIB JXX probatsiya guruhi inspektori

Annotatsiya: Bu maqola tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistikning joriy holatda yangi jinoyat turlarini aniqlash va ular bilan kurashishdagi rolini o'rganadi. Maqola jamiyatda oqibatlar olib chiqaradigan kiber-jinoyatlar, jamiyatga tasir ko'rsatuvchi jinoyatlar, sibirlashtirish va globalizatsiya jarayonida jinoyatlar, va ma'lumotlar analitikasi va tezkor-qidiruvning integratsiyasi kabi muhim mavzularni ko'rib chiqadi. Unda, tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistik tizimlarning qanday samarali foydalanishlari va ularni o'rganishdagi muammolar ko'rsatiladi. Maqola, yangi jinoyat turlari bilan kurashishda huquqiy va kriminalistik tizimlar uchun mustahkamlikni ta'minlashning zarurati va ulardagi innovatsion yondashuvlar haqida muhakama qiladi.

Kalit so'zlar: tezkor-qidiruv huquqi, kriminalistik, yangi jinoyat turlari, rivojlanish, kiber-jinoyatlar, jamiyatga tasir ko'rsatuvchi jinoyatlar, globalizatsiya.

Jinoyatchilik va jinoyatlar dunyoda o'zgartirilayotgan va yangilanayotgan, shuningdek, zamonaviy texnologiyalar bilan birga yangi ko'rinishlarga olib kelmoqda. Tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistik tizimlar bu o'zgarishlarga javob berishda katta muhimiyatga ega bo'lib, yangi jinoyat turlarini oldini olishda yirik rol o'ynaydi. Bu essa davomida, tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistikning yangi jinoyat turlarini oldini olishdagi o'z vazifalari, ularning tushunchalari, tizimlarining texnik imkoniyatlari va samarali foydalanish usullari taqqoslanadi. Birinchi navbatda, tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistik tizimlar yangi jinoyat turlarini aniqlashda o'z vazifalarini bajarishadi. Bu tizimlar, jinoyatni aniqlash uchun tezkor-qidiruv usullarini, tahlil va muhakama qilish jarayonlarini o'rganib, jinoyat shakli va xarakteristikalarini tushuntirish uchun xilma-xillik texnik vositalardan foydalanadi. Masalan, kiber-jinoyatlar, internet orqali begona kirishlar va hokumatsiz elektron moliya operatsiyalari kabi yangi jinoyat turlari kriminalistiklar uchun yangi chindan tushuntirilishi kerak bo'lgan ob'ektlar hisoblanadi.

Ikkinchi navbatda, tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistik tizimlar yangi jinoyat turlarini aniqlashda tushunchalari yaxshilangan bo'lishi kerak. Ular, zamonaviy jinoyat turlari, ularning sabablari va modus operandilari haqida mustahkam bilimga ega bo'lishlari lozim. Bu bilim, o'zaro almashtirish va tajribaviy ma'lumotlar almashinish orqali yangi jinoyat turlarini oldini olishda katta ro'lyapti.

Uchinchisi, tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistik tizimlar yangi jinoyat turlarini oldini olishda texnik imkoniyatlardan samarali foydalanishadi. Kiber-kriminalistika, kiber-intelligence, shaxsni aniqlash tizimlari (biometrika), avtomatlashtirilgan xabarlar tahlil tizimlari va boshqa kiber-texnologiyalar bu maqsad uchun keng foydalaniladigan vositalardir. Ular, ma'lumotlar analitikasini o'rganib, texnik qadrlar va kiber-jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida mutaxassislar bilan ishlash orqali yangi jinoyat turlarini aniqlab oladilar.

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

Keyinchalik, tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistik tizimlar, yangi jinoyat turlarini oldini olishda samarali foydalanish usullarini yaxshilab yopishadi. Ular, ma'lumotlar bazalaridan, sotilgan tovarlar va xizmatlar analizi, jinoyat tahlilining analitik asoslari va boshqa qadriyatli usullardan foydalanish orqali jinoyat turlarini tushuntirish uchun strategiyalarni rivojlantirishadi. Umuman olganda, tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistik tizimlar jinoyatlar va jinoyat turlari bilan o'zgarishi muhimdir. Ular, yangi jinoyat turlarini oldini olish uchun ma'lumotlarni aniqlash, analiz qilish, va muammolar va tizimlarni samarali hal qilishda katta yordam beradilar. Bu tizimlar, yangi jinoyatlar bilan kurashishda hamda jamoatni himoya qilishda katta o'z vazifasini bajarishadi.

Jinoyat turlari bilan bog'liq tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistikning rivojlanish jarayoni. Quyidagi ma'lumotlar sizga yordam berishi mumkin:

- **Kiber-jinoyatlar:** Kiber-jinoyatlar, internet va texnologiyalarni qo'llash orqali amalga oshirilgan jinoyatlar hisoblanadi. Bu jinoyatlar, hakerlik, ma'lumotlar bazalariga hujum, shaxsiy ma'lumotlarni olish, kiber-qarash, kiber-terrorizm kabi ko'plab turdagi faoliyatlar orqali amalga oshiriladi. Tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistik tizimlar kiber-jinoyatlar bilan kurashish uchun kiber-intelligence va kiber-texnologiyalardan samarali foydalanishadi.

- **Jamiyatga tasir ko'rsatuvchi jinoyatlar:** Bu jinoyatlar, terrorizm, narkotiklar, fuqarolik harakatlari, inson haklari yo'qligi, hayotni og'irlashtirish va boshqa jinoyatlar kabi jamiyatning barqarorligini buzadigan faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistik tizimlar, shu jinoyatlar bilan kurashishda analitik ma'lumotlar va qo'shimcha himoya tadbirlarini o'rganib chiqishadi.

- **Sibirlashtirish va globalizatsiya:** Sibirlashtirish va globalizatsiya jarayonida, jinoyatlar ham o'zgaradi va tarqalgan. Boshqa davlatlardan kelgan xalqaro jinoyatlar, transnatsional jinoyatchilik va qirg'inliklar kabi muammolar keng ko'rib chiqilmoqda. Tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistik tizimlar, bu transnatsional jinoyatlar bilan kurashishda xalqaro hamkorlik qilishadi va ma'lumot almashishni o'rnatadi.

- **Ma'lumotlar analitikasi va tezkor-qidiruvning integratsiyasi:** Ma'lumotlar analitikasi va tezkor-qidiruvning integratsiyasi, jinoyatchilikni oldini olishda katta ro'lya ega. Kiber-tahlil, ishlab chiqarilgan ma'lumotlar analitikasi (ML), sun'iy intellekt (AI) va boshqa yangi texnologiyalar jinoyatni aniqlash va uni oldini olishda yordam beradi.

Bu jarayonlardagi o'zgarishlarni tushunish va ularni oldini olishda tezkor-qidiruv huquqi va kriminalistik tizimlarning xususiyati va kuchini tushuntirish yaxshi bo'ladi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar kundan kunga taraqqiy etib, oddiygina bank plastik kartasi orqali oylik maosh, pensiya va nafaqalarni olish, kredit olish va to'lash, kamunal to'lovlarni amalga oshirish, soliq va boshqa turli xil to'lovlarni hech qanday qiyinchiliklarsiz amalga oshirish mumkin. Mamlakatdagi raqamlashtirish jarayonlari hamda onlayn xizmatlar bozoridagi talab va taklifni ortib borishi bank kartalarini qulay to'lov tizimiga aylanishiga olib keldi. Natijada, naqt to'lovlarsiz moliyaviy hisob-kitoblarni amalga oshirish kundalik ehtiyojlarni qondirishning ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Ayni damda bu to'lov tizimlari insonlar nigohida qanchalar mukammal va universal bo'lib tuyulsada, afsuski hozircha bu tizimni ham nuqson va kamchiliklardan to'la xoli va xavsiz deb bo'lmaydi.

Global axborot almashinuvi asrida sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarni takomillashtirilishi axborot xavfsizligi bilan bog'liq turli muammolarni yuzaga keltirmoqda. Bunga asosiy sabab sohada kiberjinoyatchilikning avj olishi hamda unga qarshi kurashning uslubiy ta'minotlarini ishlab chiqilmaganligi bilan bog'lash mumkin.

Jinoiy maqsadni amalga oshirishda kompyuter texnikasidan asosiy vosita yoki quroli sifatida foydalanish kundan-kunga ommalashib bormoqda. Kompyuter texnikasini mehnat munosabatlarining asosiy vositasiga aylanishi va ma'lumotlar bazalari bilan samarali ishlash imkonini berishi moliyaviy xizmatlar ko'rsatish sohasida inqilobiy o'zgarishlarga olib kelmoqda. Xususan, bugun iqtisodiyot sohasida moliyaviy xizmatlar ko'rsatishning turli shakllarini joriy etilishi bu borada bank plastik kartlari bilan bog'liq kiberjinoyatlarni o'sishi uchun ham zamin yaratmoqda. Mulk huquqining daxlsizligi konstitutsiyaviy norma darajasida mustahkamlangan bo'lib, unga har qanday tahdid, avvalo, konstitutsiyaviy normaning buzilishini anglatadi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, bank kartalaridan foydalanish bilan bog'liq firibgarlik jinoyati o'zgarlar mulkini talon-toroj qilish bilan bog'liq boshqa jinoyatlardan ijtimoiy xavfi yuqoriligi bilan farq qiladi.

Hozirgi kunda yurtimizda yeng kup kuzatilayotgan firibgarlik usulidan biri bu vishing onlayn firibgarligidir. Firibgarlikning bu usulida firibgarlar o'z "o'ljalarini" telefon orqali qo'lga kiritishadi. Vishing so'zi ingliz tilidan ya'ni, "voice" ovoz va "fishing" baliq ovi so'zlarining jamlanmasidan hosil bo'lgan¹⁵. Yuqoridagi firibgarlik usulida firibgarlar uzini bank xodimi, to'lov tizimi xodimi, yoki shunga o'xshash har xil yolg'on va uydirmalar orqali jabrlanuvchilardan ularga jo'natilgan maxfiy sms malumotlarini olishadi.

Mamlakatimizda ushbu holatlar keskin ko'payib, xususan firibgarlar tomonidan o'zini "Click yoki boshqa bir to'lov tizimi xodimi" deb tanishtirib, fuqarolarni alash va ishonchiga kirish orqali go'yoki tizimdagi ayrim kamchiliklarni tuzatish hamda to'lov bilan bog'liq kamchiliklarni bartaraf etish niqobida jabrlanuvchiga sms jo'natib, undan sms raqamini aytishini so'rashyapti. SMS raqami aytilishi bilan pul mablag'lari turli plastik kartalar yoki telefon raqamlarga tranzaksiya qilinib, Click orqali Qiwi hamyonga o'tkaziladi va jinoiy yo'l bilan undirilgan pul mablag'lari (so'm) xorijiy valyutga konvertatsiya qilinadi.

Aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongini oshirish, bu boradagi choratadbirlarni amalga oshirishda davlat tuzilmalarining fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari bilan o'zaro samarali hamkorligini tashkil etish. Huquqiy madaniyat saviyasi qabul qilingan qonunlar soni bilan emas, balki ushbu qonunlarning barcha darajalarda ijro etilishi bilan belgilanadi. Ushbu muhim ishda fuqarolarning qonunlarga va normativ-huquqiy hujjatlarga nisbatan chuqur hurmat hissini tarbiyalash alohida ahamiyatga egadir. Bunda g'oyat muhim jihat jamoatchilikka davlat hokimiyati va boshqaruv idoralari faoliyati haqida ma'lumot berish, davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlardan, birinchi navbatda, inson huquq va erkinliklari, fuqarolarning qonuniy manfaatlariga doir qarorlardan aholini keng xabardor qilib borish mexanizmlarini yanada takomillashtirish bilan bog'lik.

ILM FAN XAVARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Комаров А.А. Криминологические аспекты мошенничества в глобальной сети Интернет. Дисс. на соис. уч. степ. канд. юрид. наук. - Пятигорск, 2010. -
2. Зыков Д.А. Виктимологические аспекты предупреждения компьютерного мошенничества. Владимир, 2002. - 211 с.
3. Ефремова М.А. Мошенничество с использованием электронной информации // Информационное право. 2013. № 4. С. 19-21.
4. Лопашенко Н.А. Посягательства на собственность: монография. - М.: Норма, Инфра-М, 2012. - С. 8.
5. Жиноятларни тергов қилишнинг криминалистик методикаси: Уқув қуланма / Р.Р. Шақуров, Ш.Т. Джуманов, Н. Тоштемиров, Д.Р. Тураева, О.Д. Алланазаров. - Т: Ўзбекистон Республикаси ИИВ академияси, 2013. - 5 б.
6. Криминалистика. Дарслик. Муаллифлар жамоаси. Абдумажидов Ф.А. ва б.к. - Т.: Адолат, 2003. Т. 2. - 74 б.
7. Бахин В.П. Криминалистическая характеристика преступлений как элемент расследования // Вестник криминалистики. - Москва, 2006. - Вып. 1. - С. 140.
8. Кудрявцев Д.С. Особенности криминалистической характеристики убийств, замаскированных под безвестное исчезновение человека // Актуальные проблемы современной криминалистики и судебной экспертизы: материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 35-летию со дня образования кафедры криминалистики Акад. МВД Респ. Беларусь (Минск, 3 июня 2011 г.). - Минск: Акад. МВД, 2011. - С.160.
9. Белкин Р.С. Криминалистика: Учебник для вузов. - М., 2001. - С. 126.
10. Табак И.С. Мошенничество с банковскими картами / И.С. Табак // Современные инновации. - 2018. - № 4 (26). - № 1 (19). - С. 37-40.
11. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2017 йил 11 октябрдаги "Фирибгарликка оид ишлар бўйича суд амалиёти тугрисида"ги 35-сон қарори 4-банднинг иккинчи хатбошиси.
12. Белкин Р. С. Курс криминалистики. - М., 1997. - Т. 2.
13. Агибалов В.А., Мещеряков В.А. Природа и сущность виртуальных следов, «Воронежские криминалистические чтения», Выпуск 12, Воронеж, 2010. С. 17-
14. Юридическая наука и правоохранительная практика 4 (34) 2015 Введенская О.Ю. Особенности слепообразования при совершении преступлений посредством сети интернет. С 213-214.